

В І Д З И В
офіційної опонентки
на дисертаційну роботу Андрія ЗОЛКОВЕРА
“Детінізація економіки України в контексті
забезпечення макроекономічної стабільності”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

1. Актуальність теми дослідження. Стрімкий розвиток глобалізаційних процесів, лібералізація транскордонного руху капіталу, а також неефективна робота національних контролюючих та наглядових органів за фінансовими потоками в країні впливають на формування й активне розгортання тіньових економічних відносин. Згідно з офіційними даними Національного банку України у 2020 році обсяг тіньового сектору економіки складав близько чверті ВВП країни (близько 850 млрд грн), тоді як аналогічний показник у сусідніх європейських країнах (Чехія, Польща, Сербія та ін.) майже вдвічі нижчий. Такі масштабні процеси тінізації національної економіки призводять до недоотримання податкових надходжень, зниження рівня привабливості країни для іноземних інвесторів, недофінансування пріоритетних галузей економіки, а в загальному підсумку – до появи структурних дисбалансів у розвитку національної економіки та підвищення загроз порушення макроекономічної нестабільності. Тому, в умовах уповільнення економічного зростання, профілактика та попередження тіньових економічних відносин має розглядатися як один із пріоритетних напрямів державної економічної політики.

Попри те, що органи державної влади різних країн світу ухвалюють комплекс превентивних і каральних заходів кримінально-правового та адміністративного характеру, спрямованих на детінізацію національної економіки, наразі суттєво бракує комплексних розробок щодо теоретико-методологічного і практичного обґрунтування особливостей формування та реалізації економічної політики з питань детінізації національної економіки. З огляду на вищезазначене, обрана Андрієм Золковером тема дисертаційної роботи, а також її мета, визначена як розвиток методологічних засад та методичного інструментарію розвитку механізму детінізації економіки України в контексті забезпечення її макроекономічної стабільності, є вкрай важливими й актуальними.

2. Зв'язок теми з державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки

Проблематика дисертації відповідає державним, галузевим та регіональним науковим програмам і темам, а також вектору досліджень світової наукової та експертної спільноти. Зокрема, вона узгоджується із базовими положеннями резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи “Тіньова економіка: загрози демократії, розвитку та верховенству права”, Національної економічної стратегії України на період до 2030 року, Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Дисертаційна робота узгоджується з напрямами наукових розробок Київського національного університету технологій і дизайну, ГО “Фінансово-економічна наукова рада”, а саме: “Детермінанти трансформації економіки України в контексті реалізації Цілей сталого розвитку (макро-, мезо- та мікрорівень)” (номер ДР 0120U103028), “Проблеми стратегічного розвитку національної економіки” (номер ДР 0118U000788). До звітів за даними темами увійшли пропозиції дисертанта щодо оцінювання рівня макроекономічної стабільності, визначення впливу податкового, інвестиційного, інституціонального та соціального каналів тінізації економіки на макроекономічну стабільність країни.

3. Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Одержані наукові результати, сформульовані висновки та розроблені у межах дисертаційної роботи Андрія Золковера практичні рекомендації мають достатньо високий ступінь обґрунтованості та достовірності. Вони базуються на опрацюванні значного масиву наукових розробок вітчизняних та зарубіжних дослідників із питань протидії тіньовій економіці, а також є результатом всебічного аналізу досліджуваних явищ, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію. Окремо слід зазначити чіткість постановки теоретичних і практичних завдань, обґрунтованість використання методологічних і методичних прийомів, логічність висновків за результатами дослідження того чи іншого аспекту наукової проблеми.

У процесі підготовки дисертаційної роботи автор орієнтувався на сучасну методологію наукових досліджень, що підтверджується застосуванням широкого спектру методів наукового пізнання й обробки інформації. Зокрема, дисертантом використано такі методи дослідження: порівняльний, трендовий, бібліометричний, кореляційний аналізи, тестування Шапіро – Уїлка, ітераційний метод Брауна – Робінсона, векторне

авторегресійне моделювання, дистрибутивно-лагове моделювання, регресійне моделювання на панельних даних, нелінійне моделювання, структурне моделювання. Практичні розрахунки здійснено із використанням програмних продуктів Statistica 10, Stata 12/SE, VOSviewer v. 1.6.1.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові документи з питань регулювання економічної діяльності, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із досліджуваної проблематики. У роботі використано інформацію провідних міжнародних організацій, дослідницьких інституцій та установ, що займаються збором, підготовкою та аналізом статистичних даних у фінансово-економічній сфері.

Таким чином, достовірність і наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи забезпечується вагомою науково-методологічною базою, достатньо широким спектром використаних наукових методів, здатністю дисертанта до критичного аналізу та узагальнень. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, підтверджується публікацією основних результатів дослідження у фахових виданнях з економіки і фінансів, оприлюдненням їх на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях зі значною територіальною розгалуженістю. Аналіз змісту опублікованих праць та автореферату дисертації також підтверджує високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться у дисертації Андрія Золковера і виносяться на захист.

4. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Узагальнення основних висновків і результатів дисертаційної роботи, а також вивчення особистого внеску дисертанта у вирішення обраної ним наукової проблеми дає змогу зробити висновок про найсуттєвіші в науковому і практичному значенні результати дослідження, які містять елементи наукової новизни:

а) за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством:

– розвинуто концептуальні засади забезпечення макроекономічної стабільності в Україні на засадах детінізації економіки через урахування взаємозв'язків між визначеними економічними процесами, загрозами

порушення макроекономічної стабільності та методами їх своєчасної превенції чи усунення (стор. 54–70);

– набув розвитку інструментарій інтегрального оцінювання рівня макроекономічної стабільності шляхом попереднього ранжування індикаторів прояву дисбалансів у соціально-економічному та фінансовому розвитку країни та їх узагальнення за допомогою формули Ерланга (стор. 71–88). Це дало змогу оцінити інтегральний рівень макроекономічної стабільності в Україні як у динаміці, так і порівняно з іншими країнами Європи, обґрунтувати пріоритети реалізації державної економічної політики;

– удосконалене методологічне підґрунтя визначення каузальності між надходженнями від прямих податків (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування) та рівнями тінізації економіки й макроекономічної стабільності, що реалізовано з використанням тесту Грейнджера (стор. 142–167). Дані напрацювання можуть бути подальшою базою для формування податкової політики держави в розрізі основних груп прямих податків у контексті боротьби з тіньовими схемами в економіці та забезпечення макроекономічної стабільності;

– уперше розроблено методологію оцінювання залежності рівнів тінізації та макроекономічної стабільності країни від обсягів надходжень непрямих податків до бюджету, що базується на побудові векторної авторегресійної моделі. Такий підхід уможливив визначення періоди, протягом яких досягається максимальний вплив фіскальних інструментів на рівень тіньової економіки країни та її макроекономічної стабільності (стор. 168–182);

– удосконалено методологічний підхід до оцінювання ефективності функціонування податкової системи з урахуванням параметрів інституціональної якості державної економічної політики, соціальної та адміністративної результативності податкової політики, а також їх комплексного і поелементного впливу на рівні тінізації економіки та макроекономічної стабільності країни (стор. 183–203). Результати апробації цього підходу було покладено в основу визначення фіскальних та адміністративних важелів детінізації національної економіки й забезпечення макроекономічної стабільності країни;

– уперше запропоновано науково-методичний підхід до визначення впливу детермінант процесу тінізації національної економіки на розвиток

соціальної сфери в країні через побудову імпульсних функцій їх взаємозв'язку (стор. 264–290). Це дало змогу визначити час, необхідний для відновлення рівноважної траєкторії індикаторів соціального розвитку внаслідок шоку, спричиненого тінізацією економічних відносин;

– удосконалено методичний інструментарій обґрунтування впливу цифровізації діяльності органів публічної влади на масштаби тіньової економіки в країні, що реалізовано дисертантом на основі сценарного моделювання критично необхідного рівня запровадження сервісів електронного урядування у країні з урахуванням таргетів детінізації національної економіки та пріоритетного рівня макроекономічної стабільності (стор. 291–314). За його результатами формалізовано бенчмарки, за яких при реалізації державної політики цифрового розвитку мінімізуються обсяги тіньової економіки в країні;

– уперше розроблено методологія визначення напрямків та ступеня інтенсивності взаємного впливу між каналами тінізації економіки (податковий, інституціональний, інвестиційний, соціальний) та рівнем макроекономічної стабільності країни, що реалізовано на засадах структурного моделювання (стор. 315–332). Це дало змогу виявити закономірності формування взаємозв'язків між цими процесами, а також визначити пріоритетні напрямки державної політики в контексті детінізації національної економіки для забезпечення макроекономічної стабільності країни.

б) за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит:

– набуло подальшого розвитку методологічне підґрунтя оцінювання причинно-наслідкових зв'язків між обсягами інвестиційних операцій та рівнем тінізації економіки шляхом побудови мультиплікативної моделі розподіленого лагу (стор. 106–120). Отримані емпіричні результати уможливають визначення пріоритетів у реалізації державної інвестиційної політики, спрямованих на зменшення обсягів тіньових економічних операцій у країні;

– удосконалено методологічне підґрунтя визначення допустимого обсягу фіктивних інвестиційних операцій шляхом використання інструментарію теорії ігор для пошуку компромісних співвідношень між обсягом тіньових економічних операцій та рівнем макроекономічної стабільності в країні (стор. 121–138). Дані напрацювання дають змогу підвищити обґрунтованість управлінських рішень органів виконавчої влади при реалізації макроекономічної політики та її адаптації у відповідності до змін внутрішнього та зовнішнього середовища;

– удосконалено методологічні засади оцінювання впливу параметрів розвитку фінансового сектору на інтенсивність процесів тінізації та дестабілізації національної економіки (стор. 226–243). Застосування інструментарію кореляційного аналізу та побудови дистрибутивно-лагових моделей із використанням панельних даних дало змогу здобувачу підтвердити гіпотезу про наявність більш тіснішого взаємозв'язку фінансового розвитку в країні з рівнем тінізації економіки, аніж з макроекономічною стабільністю, а також виявити найбільш значущі драйвери та інгібітори зростання рівня тіньової економіки;

– удосконалено методологія оцінювання впливу фінансових діджитал-інновацій на тіньову економіку (стор. 244–260). Запропонований підхід уможливив визначення стратегічних векторів розвитку фінансових установ, за яких досягається зменшення неформальних економічних відносин у суспільстві.

5. Практичне значення результатів дисертаційної роботи.

Практичне значення отриманих результатів проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних положень, удосконаленні методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку механізму детінізації економіки України в контексті забезпечення її макроекономічної стабільності. Основні положення, викладені в дисертації Андрія Золковера, доведено до рівня практичних рекомендацій, що підлягають широкому застосуванню як під час подальших досліджень, так і в практичній діяльності конкретних установ, підприємств та організацій.

Так, практичне значення авторських розробок засвідчено й підтверджено цілою низкою довідок про впровадження, зокрема йдеться про відповідні рекомендації та пропозиції щодо:

– комплексного врахування впливу різних каналів тінізації економіки на рівень макроекономічної стабільності (рекомендовано для використання у роботі Секретаріату Кабінету Міністрів України, довідка від 17.03.2021 р.);

– визначення нелегальних інвестиційно-фінансових операцій за участі банківських та небанківських фінансових посередників (рекомендовано для подальшого використання у діяльності Національного банку України, довідка № 10-0007/13099 від 17.02.2021 р.);

– ранжування схем здійснення фіктивних інвестиційних операцій із застосуванням інструментів фондового ринку (рекомендовано для подальшого використання у діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, довідка № 07/3132 від 11.02.2021 р.);

– оцінювання впливу на показники результативності та прибутковості невідповідності діяльності банку критеріям FATF у сфері протидії легалізації кримінальних доходів (впроваджено у діяльність АТ “БАНК 3/4”, довідка від 28.01.2021 р., б/н);

– виокремлення найбільш поширених способів та методів тінізації доходів через податковий, інвестиційний, інституціональний та соціальний канали (рекомендовано для подальшого використання у діяльність Компанії з управління активами “Діамант Інвест Менеджмент”, довідка № 01-12/20 від 17.12.2020 р.).

Авторські розробки використовуються у навчальному процесі Київського національного університету технологій і дизайну при викладанні навчальних дисциплін “Основи національної безпеки”, “Фінансовий ринок” і “Фінанси” (довідка № 06-06/204 від 09.02.2021 р.).

6. Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях здобувача, ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Основні наукові положення, висновки і результати дисертаційної роботи Андрія Золковера опубліковано в 30 наукових працях загальним обсягом 9,94 друк. арк, із них: 23 статті у наукових фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних (зокрема одна стаття – до бази даних Web of Science); сім публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, має чітку логічну послідовність та виконана в науковому стилі. Зміст автореферату повною мірою розкриває основні положення дисертаційної роботи, отримані автором наукові результати дослідження, сформульовані висновки та практичні рекомендації.

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

Відзначаючи високий рівень обґрунтованості та переконливості розроблених Андрієм Золковером теоретико-методологічних засад та методичного інструментарію розвитку механізму детінізації економіки України в контексті забезпечення її макроекономічної стабільності, слід звернути увагу на деякі дискусійні положення, недоліки та зауваження, що мають місце в дисертаційній роботі.

1. Позитивно оцінюючи комплексність теоретичних та практичних результатів дисертанта, особливо у контексті дослідження загального та поелементного впливу податкових, інвестиційних, соціальних та інституціональних детермінант тінізації економіки на рівень макроекономічної стабільності країни, зауважимо, що їх практичну цінність можна було б додатково підвищити за умови узагальнення рекомендацій автора у відповідній дорожній карті реформ у сфері детінізації вітчизняної економіки із конкретизацією завдань тактичного і стратегічного характеру, ключових показників оцінювання їх результативності та виокремлення поточних та планових референтних значень, строків досягнення цих показників, наведенням органів виконавчої влади, відповідальних за їх виконання.

2. У межах запропонованого автором підходу до визначення допустимого обсягу інвестиційних операцій з ознаками фіктивності, що реалізовано через урахуванням таргетів рівнів детінізації економіки та забезпечення макроекономічної стабільності країни (стор. 121–138), цей показник запропоновано визначати як “сумарний вхідний та вихідний потік інвестицій між Україною і державами, що згідно із національним законодавством віднесено до офшорних територій”, водночас вважаємо за необхідне надання додаткових роз’яснень, оскільки, з одного боку, не всі інвестиційні потоки до / з країн-офшорів є нелегальними, а, з іншого боку, інвестиційні операції з ознаками фіктивності можуть виникати також у відносинах з контрагентами країн, що не мають статусу офшорної території.

3. Автором запропоновано методологію формалізації впливу прямих податків (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування) на інтенсивність тінізаційних процесів і рівень макроекономічної стабільності (стор. 142–167). Позитивно оцінюючи напрацювання дисертанта у цьому напрямку, відзначимо, що екологічні та майнові податки також мають значний вплив на досліджувані результативні параметри. Таким чином, вважаємо доцільним доповнити перелік прямих податків, вплив яких на інтенсивність тінізаційних процесів та рівень макроекономічної стабільності було оцінено автором, ще й екологічними та майновими фіскальними інструментами.

4. Матеріали дисертації зокрема містять комплексне дослідження впливу податкових інструментів на рівні тінізації економіки та

макроекономічної стабільності держави, а саме: взаємозв'язок із надходженнями від прямих податків (стор. 142–167), непрямих податків (стор. 168–182) та загальною якістю функціонування податкової системи (стор. 183–203). Однак, попри високу теоретичну та практичну цінність отриманих наукових результатів у розрізі цих блоків роботи, потребує додаткового обґрунтування доцільність аналізу окремо впливу прямих та непрямих податків, а не їх комплексу, а також використання при цьому різного економетричного інструментарію.

5. Відзначаючи напрацювання дисертанта у виявленні значення фінансових діджитал-інновацій в інтенсифікації тінізаційних процесів (стор. 244–260), слід зауважити, що роботу дещо збагатив би аналіз ринку криптовалют як однієї з основних сучасних форм приховування джерел походження капіталу. Крім того, беручи до уваги той факт, що серед аналізованих 33 країн немає України, доцільно було б доповнити відповідний блок кластерним аналізом з метою обґрунтування бенчмарків розвитку сегменту фінансових діджитал-інновацій в Україні з урахуванням досвіду досліджуваних європейських країн.

6. У межах розроблених дисертантом підходів до оцінювання впливу рівня тінізації економіки на соціальну складову макроекономічної стабільності (стор. 264–290) та формалізації впливу детермінант соціального каналу на рівень макроекономічної стабільності в країні (стор. 315–332) використано низку показників, за допомогою яких охарактеризовано соціальні передумови розвитку держави, проте їх пріоритетність вимагає додаткових обґрунтувань та пояснень.

7. На стор. 315–332 дисертації представлено розроблену автором методологію та результати оцінювання взаємного впливу факторів податкового, інвестиційного, інституціонального та соціального каналів тінізації національної економіки на рівень макроекономічної стабільності держави. В якості основних детермінант соціального каналу автор визначає частку державних видатків на освіту, обсяг середньомісячної заробітної плати та рівень безробіття. Вважаємо доцільним у розрізі даного каналу оцінити також вплив факторів міграції населення на макроекономічну стабільність аналізованих країн (еміграції, імміграції, рееміграції), що дало б змогу певною мірою збагатити відповідні результати.

Проте висловлені зауваження та побажання не применшують загалом високий рівень проведеного дисертантом дослідження.

8. Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам.

Дисертація *Андрія Золковера* “*Детінізація економіки України в контексті забезпечення макроекономічної стабільності*”, подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, спрямованою на вирішення актуальної проблеми розвитку теоретико-методологічних засад і методичного інструментарію детінізації економіки України у контексті забезпечення її макроекономічної стабільності. Усі наукові положення, сформульовані висновки і практичні рекомендації, розроблені у межах виконаного дослідження, мають наукову новизну, достатньо обґрунтовані та достовірні. Дисертаційна робота повною мірою відповідає вимогам чинної Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 “Порядок присудження наукових ступенів” (п.п. 9, 10, 12, 13, 14 у поточній редакції), а її автор – *Андрій Золковер* – заслуговує на присудження *наукового ступеня доктора економічних наук* за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційна опонентка,

проректорка з наукової роботи

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

Заслужена діячка науки і техніки України,

докторка економічних наук, професорка

Оксана ЖИЛІНСЬКА